Biblioteksvanor och attityder i Stockholmsområdet

Lars Höglund, maj 2014

Regionbibliotek
Stockholm

SAMMANFATTNING

Rapporten redovisar biblioteksbesök, bokläsning, servicevärderingar och förtroende för biblioteken med fokus på Stockholmsregionen. Studien jämför Region Stockholm med Stockholms stad och riket som helhet. Avsikten är att prova att belysa ett geografiskt delområde trots att antalet svarande enskilda år är begränsat och urvalet avser Sverige i första hand. Resultaten visar att man genom att kombinera data från flera år relativt väl kan belysa trender och skillnader mellan olika grupper och därigenom komplettera biblioteksstatistiken.

När man ser till hela Stockholmsregionen finns där såväl storstadsområden som mindre tätt bebyggda områden och mindre samhällen. Storstadsområdet Stockholm kommun skiljer sig dock tydligt från resten av Sverige genom en högre andel högutbildade, högre medelinkomst, och närhet till många typer av service samt flera stora bibliotek. Samtidigt finns här färre bibliotek per invånare än i övriga regioner i landet.

Nära 30 procent bland de svarande i både Stockholms region och kommun uppger att de besöker biblioteket varje kvartal eller oftare. Avvikelsen från riket i stort är mycket liten, trots att man kunde förvänta en något större andel biblioteksbesökare i Stockholm på grund av att andelen med universitets- eller högskoleutbildning är högre i Stockholmsområdet. Medan andelen högutbildade i landet utgör 27 procent, når Stockholms län 36 procent och Stockholms kommun 44 procent i detta material (SCB anger drygt 38 procent för Stockholm 2012). Förklaringen till att biblioteksbesöken ändå ligger kring genomsnittet för riket tycks vara att man köper böcker i större utsträckning i Stockholm.

Det finns också en mindre tendens i materialet att även om biblioteksbesöken ligger nära snittet för riket så är nivån för högutbildade något lägre och för låg-medelutbildade något högre än för övriga landet. Detta stämmer in på hypotesen om resursskillnader och pekar på att biblioteken har större betydelse för de grupper som har få alternativ till information och kultur utan biblioteken.

Andelen som ofta läser böcker är omkring 10 procent högre i Stockholmområdet än i riket som helhet i samtliga åldersgrupper, vilket torde sammanhänga med ovan nämnda förklaring; utbildning ger läslust, bibliotekens används av många och man köper mer böcker. Det senaste året uppger hela 88 procent i Stockholms kommun att man köpt bok, vilket ligger 10 procentenheter över riket som helhet. Skillnaderna mellan storstad-glesbygd återkommer för såväl bokläsning som biblioteksbesök så att besök och läsning minskar när man jämför storstad med mindre samhällen och landsbygd både inom Stockholmsregionen och i övriga landet.

Utlåningen av E-böckerna ökar fortfarande starkt i hela landet. Den procentuella ökningen mellan 2011 och 2012 var högre i Stockholm än i riket men är för 2013 något lägre, vilket kan vara ett resultat av att man nått längre i spridningskurvan, men det kan också vara en antydan om att spridningstakten saktar in.

Sammanfattningsvis kan man se att utlånen av E-böckerna ökar. Fler barnböcker lånas också ut i Stockholm även under det senaste året (2013). Stockholmsregionen uppvisar stora likheter med landet i övrigt men Stockholms kommun i synnerhet sticker ut genom att fler läser böcker och fler köper böcker trots att många besöker bibliotek. Detta antas sammanhänga med en befolkningsstruktur där utbildningsnivå och inkomster är högre än i andra områden. När det gäller hur man ser på bibliotekens service och förtroendet för bibliotek ligger bedömningarna av detta mycket högt och stabilt på ungefär samma nivå i såväl Stockholms region och kommun som riket i stort.

Biblioteksvanor och attityder i Stockholmsområdet

Lars Höglund

”Folkbiblioteken utgör den mest besökta kulturinstitutionen och fyller en rad funktioner som rör allmänhetens möjligheter att få tillgång till fri information; skönlitteratur, stöd till utbildning, folkbildning och mycket annat. Samtidigt har forskningen om denna verksamhet begränsad volym”.

(Höglund, L, Wahlström, E (2009)

Svenskarnas biblioteksvanor, läsvanor och attityder till bibliotek har följts under flera år med frågor i den årliga nationella SOM-undersökningen. Detta finns redovisat i årliga publikationer för befolkningen som helhet och för olika socioekonomiska grupper (www.som.gu.se). Hur användningen av och attityder till biblioteken ser ut i enskilda kommuner, län och regioner är mindre studerat. Denna rapport bygger på specialbearbetningar av SOM-undersökningarna för region Stockholm. Nedan redovisas bland annat biblioteksbesök, bokläsning, servicevärderingar och förtroende för biblioteken i Stockholms län och Stockholms kommun såväl för den senaste mätningen som för en längre tidsperiod. Avsikten är att pröva olika möjligheter att särredovisa Stockholms län och Stockholms kommun och jämföra detta med data för riket och därmed komplettera bibliotekens statistik med uppgifter från allmänheten.

För vissa tidsserier har medelvärden för treårsperioder använts i syfte att öka säkerheten genom ett större dataunderlag. Detta är framförallt motiverat när det gäller en enskild kommun där antalet svarande är relativt få samt när det gäller uppdelningar i flera demografiska och socioekonomiska undergrupper.

Studier av biblioteks- och läsvanor motiveras inte bara utifrån utnyttjandet av gemensamma resurser och hur biblioteken som institution utvecklas. Folkbibliotekens verksamhet är förknippad med positivt laddade, men ibland svårfångade, värden som demokrati, informationsfrihet, utbildning och folkbildning. UNESCO Public Library Manifesto pekar på några centrala roller för folkbiblioteken. De skall fungera som ett lokalt kunskapscentrum för alla användare. Dess tjänster skall anpassas efter de lokala behov som finns. I uppgifterna kan ingå att stimulera till läsning, att stödja egna studier eller formell utbildning, att erbjuda möjligheter till personlig utveckling, främja kunskap om kulturarbete och ge insikt om vetenskaplig forskning och utveckling mm. Folkbiblioteken antas också arbeta för att främja kulturell mångfald och ge tillgång till samhällsinformation, ge tillgång till informationstjänster för näringsliv, organisationer och andra intressegrupper. Respektive kommun har också ofta specifika mål och riktlinjer för sina bibliotek.

I det dagliga arbetet använder vi alltmer informations- och kommunikationstjänster, vilket på sikt innebär ökade krav på kvalitet och effektivitet i den biblioteksservice vi behöver. En grundläggande kunskap i informationssamhället är givetvis förmågan att kunna läsa, men i ökande grad också förmågan att kunna hitta information och behärska olika tekniker och hjälpmedel för detta. Biblioteken har här en roll som ökar i betydelse i takt med att informationen finner flera olika vägar att nå den enskilde användaren. Många bibliotek samverkar också med skola, barnavårdscentraler, föreningar och andra organisationer i sin verksamhet.

Folkbibliotekens utlåning

Den ökande användningen av Internet har medfört stora förändringar när det gäller flera olika medier. Den tryckta boken hör till de media som stått sig längst i den fortgående digitaliseringen. Först under de senaste åren ser man tydliga tecken på en minskning. Detta återspeglas i den nationella utlåningsstatistiken där bibliotekens utlåning av såväl skönlitteratur som facklitteratur minskat en följd av år, även om utlåningen av tryckt material fortfarande är mycket omfattande. Däremot är antalet utlån av barnböcker mer stabilt över tid och detta utgör numera den litteraturkategori som lånas ut i störst antal. Dessa trender återspeglas även i en minskning i biblioteksbesöken under de senaste åren. Samtidigt ökar möjligheterna att ”besöka” biblioteken via Internet och utlåningen av e-böcker ökar stadigt. Denna tendens har för övrigt nått väsentligt längre i forskningsbiblioteken, där utlåning/förmedling av information domineras av digitala lösningar, främst genom digitala databaser för vetenskapliga artiklar. I folkbiblioteken är volymen av traditionella bibliotekslån dock mycket stor varför e-böcker, ljudböcker och andra nya tjänster ännu utgör en mindre del av den totala utlåningen. Den snabbaste ökningen står e-böcker för. Den ökade mellan 2012 och 2013 med 42 procent och har sedan 2010 ökat med mer än 200 procent även om man måste betona att den ännu utgör endast dryga 2 procent av folkbibliotekens totala utlåning av böcker och medier i riket om ca 67 miljoner lån 2013. Samtidigt minskar utlåningen av vissa traditionella AV-medier, medan andra tenderar öka.

Biblioteksvanorna visar stora likheter i trenderna oavsett om man ser till riket eller till olika regioner, men nivåerna för läsning, biblioteksbesök och utlåning skiljer sig mellan olika orter, regioner och framförallt olika grupper. Det finns återkommande skillnader mellan kvinnor och män, hög och lågutbildade, unga och äldre, boende i olika typer av hushåll och med olika sysselsättning; mellan barnfamiljer och familjer utan barn i hushållet, boende på landet och boende i stad eller större tätort etc.

Tendenserna i folkbibliotekens utlåningsverksamhet de senaste 10 åren präglas av en succesiv minskning i volymen av fack- och skönlitteratur, en ganska stabil utveckling för utlånen av barnböcker och en mer blandad utveckling för olika typer av AV-medier där nya tekniker ökar och vissa äldre former minskar, men där utvecklingen av olika AV-medier sammantaget ökar tydligt. Utvecklingen under de senaste åren visar framförallt att Stockholmsområdet sticker ut när det gäller ökade lån av barnböcker och e-böcker, vilket framgår av nedanstående tre diagram (Figur 1-3).

Figur 1 Folkbibliotekens utlåning 2002-2012 i Sverige

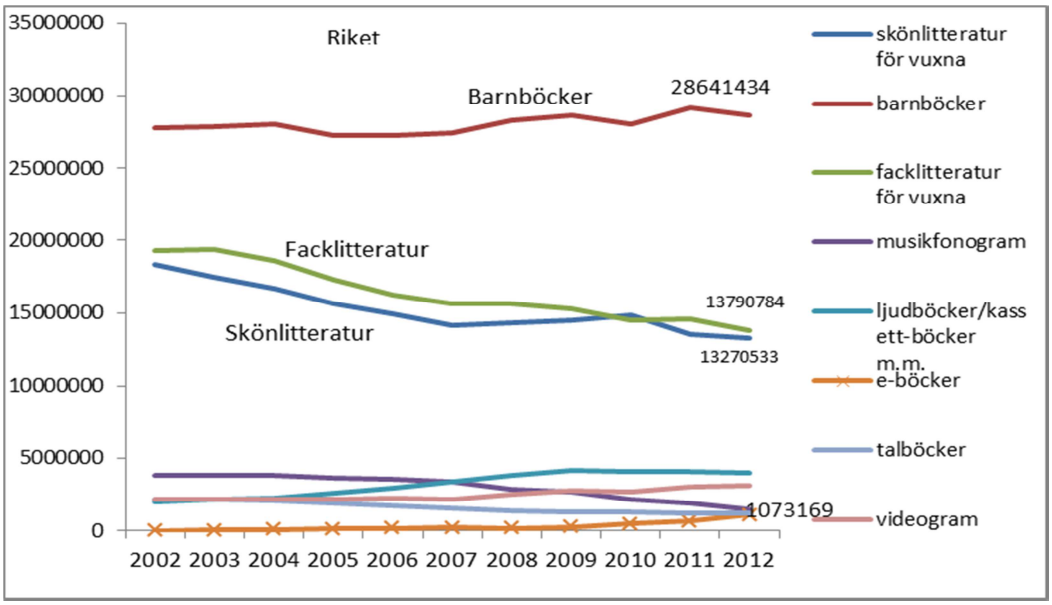

Källa: SCB statistikdatabas 2014. Antal lån (exkl. övriga AV-medier).

Den totala utlåningen i riket som 2012 uppgick till 67,9 miljoner lån är ojämnt fördelad mellan landets län och kommuner. Stockholms län har en lägre utlåning per invånare än övriga län (5,11 jämfört med 7,05 lån/inv.) och endast ca hälften så många biblioteksenheter per 1000 invånare jämfört med genomsnittet i riket.

I figur 1 anges antalet utlån för de viktigare medietyperna 2012. Kategorin övriga AV-medier med ytterligare 475000 utlån har här utelämnats. Motsvarande figurer för Stockholms län och Stockholms kommun återges nedan.

Figur 2 Folkbibliotekens utlåning 2002-2012 i Stockholms län

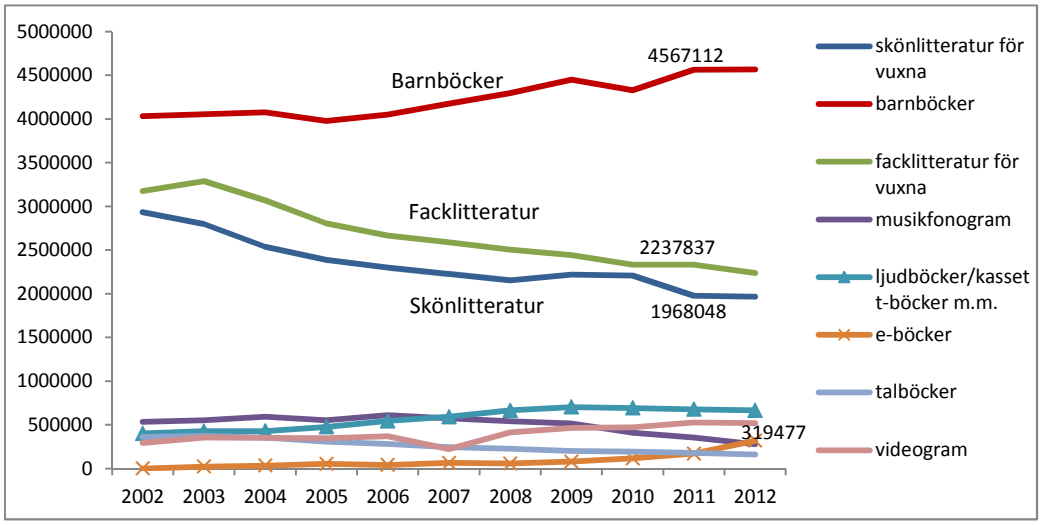

Figur 3 Folkbibliotekens utlåning 2002-2012 i Stockholms kommun

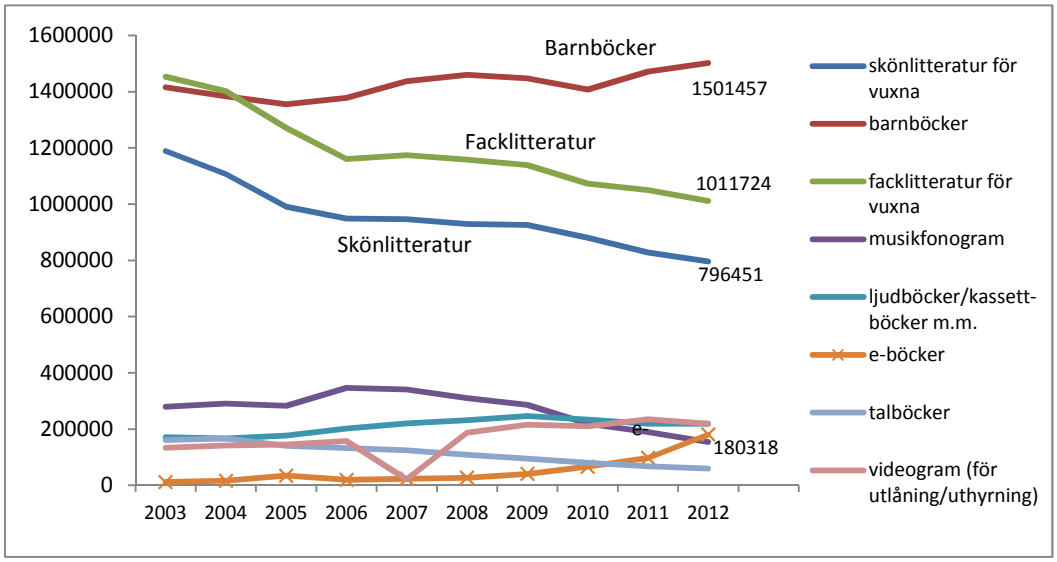

Källa: SCB statistikdatabas Antal lån (exkl. övriga AV-medier). OBS skalan för antal anpassad.

Jämfört med riket som helhet ökar utlåningen av barnböcker mer i Stockholms län. Även utlån av e-böcker ser ut att öka mer än i riket i övrigt det senaste året. Stockholms kommun svarar dock för en stor del av befolkningen i länet. Nedan visas motsvarande trender för kommunen.

För Stockholms kommun är utvecklingen av e-boklån än starkare än för länet och riket i genomsnitt och ökar även något tidigare. Den genomsnittliga ökningen av e-bokslånen mellan 2011 och 2012 var i riket ca 65 procent, medan ökningen i Stockholms kommun var ca 85 procent. Samtidigt ökar även utlånen av barnböcker i Stockholms kommun det senaste året, (2011-2012) medan det för Stockholms län låg stabilt och i riket mattades något.

Datamaterialet från SOM-undersökningarna

Här ges i korthet en bakgrund till de data från SOM-institutets frågeundersökningar vi skall se närmare på nedan. SOM-institutet genomför sedan 1986 en årlig undersökning av allmänhetens vanor och attityder inom det breda området Samhälle, Opinion och Medier. Datainsamlingen sker via postenkäter, men numera också med webbenkäter. Urvalet innefattar befolkningen i åldern 16-85. Mindre justeringar har dock skett över tid. Före år 2000 var urvalet baserad på åldrarna 15-80 år. Urvalets storlek har succesivt ökat och delats upp genom användning av olika formulär för olika typer av frågor. I huvudsak genomförs dock undersökningarna så lika som möjligt över tid för att möjliggöra studier av förändringar. Frågor om bibliotek som vanligen återfinns i formulär 2 som 2012 hade en svarsfrekvens om 58 procent (netto), dvs. efter avdrag för naturligt bortfall. För kontroll återfinns flera frågor ofta i mer än ett formulär, vilket ökar dataunderlaget. Under senare år har urvalet omfattat tre gånger 3000 personer men utökades 2012 till fyra formulär med 3000 personer i urvalet för respektive. Antalet svarande på formulär två

2012 var 1524 personer. Det finns en tendens till sjunkande svarsfrekvens över tid för typ av undersökningar och under 1990-talet låg svarsfrekvensen ofta 8-10 procentenheter högre.

Sedan 1998 har undertecknad medverkat med frågor i den nationella SOM-undersökningen kring biblioteksvanor, läsande och attityder till bibliotek. Vissa frågor har dock endast förekommit ibland och ger inte underlag för längre tidsserier. Redan innan dess fanns också ett par frågor om aktiviteter de senaste 12 månaderna såsom ”besökt bibliotek ” och ”läst bok” i en mer omfattande lista över olika typer av aktiviteter som rör kulturaktiviteter, fritidsaktiviteter, personliga vanor mm.

Stockholm unikt i flera avseenden

Stockholms kommun och Stockholms län skiljer sig i flera avseenden från andra områden som ett storstadsområde med högre andel höginkomsttagare och högre utbildningsnivå än vad som gäller riket i genomsnitt. I den officiella biblioteksstatistiken utmärks dock Stockholmsregionen genom färre bibliotekslån per invånare och färre bibliotek per invånare. Dock är även transportsystemet mer utbyggt i framförallt Stockholms kommun, vilket kan underlätta att nå de omfattande centrala biblioteksresurser som finns där. Om vi ser till SOM-undersökningens svarande 2012 framgår samtidigt att hela 44 procent i Stockholms kommun och 36 procent i länet är högutbildade mot 27 procent i riket i genomsnitt (2012). Liknande, men något mindre skillnader finns när det gäller hushållsinkomst, där 29 procent i Stockholmsområdet uppger en sammanlagd hushållsinkomst om mer än 700 000 kronor jämfört med 21 procent i landet som helhet (Tabell 1).

Tabell 1 Utbildning och hushållsinkomst i Stockholms kommun, Stockholms län och Sverige för svarande i SOM-undersökningen 2012. Procent

	Stockholms kommun		Stockholms län		Sverige	
Utbildning	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**
Låg	10	49	13	157	20	1227
Medellåg	24	119	28	347	21	1924
Medelhög	23	111	24	298	22	1356
Hög	44	215	36	442	27	1630
Hushållsinkomst						
1-300.000	25	119	24	281	30	1695
301-700.000	46	217	47	549	49	2817
700.000 +	29	134	29	341	21	1205
Total	100	470	100	1171	100	5717

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2012

Den stora skillnaden i utbildningsnivå är en sannolik förklaring till en högre andel med regelbunden bokläsning i både regionen och kommunen Stockholm, medan andra faktorer som alternativa möjligheter till litteraturanskaffning och kanske bibliotekstäthet kan antas verka återhållande på biblioteksanvändningen.

Biblioteksbesök

För att mäta biblioteksbesöken används frågan: Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?-- besökt bibliotek. Svarsalternativen är ”Inte alls”, ”Någon gång per år”, ”Någon gång per halvår”, ”Någon gång per kvartal”, ”Någon gång per månad”, ”Någon gång per vecka och ”Flera gånger per vecka”. Detta kan redovisas på olika sätt. I analyser där man vill ha ett sammanfattande mått redovisas ofta andelen som besökt bibliotek regelbundet, till exempel någon gång per kvartal eller oftare. Nederst i tabell 2 anges andelen som besöker bibliotek någon gång per år respektive kvartal och månad eller oftare. Procenttal är avrundade till heltal.

Tabell 2 Biblioteksbesök i Stockholms, län, Stockholms stad och riket 2012 Procent och antal

	Sthlm län		Sthlm kommun		Riket	
	Procent	antal	Procent	antal	Procent	antal
Inte alls	49	296	45	108	49	1525
Någon gång per år	14	87	16	39	14	446
Någon gång per halvår	10	63	10	24	9	279
Någon gång per kvartal	7	40	7	16	8	238
Någon gång per månad	14	84	16	38	13	414
Någon gång per vecka	4	24	5	12	5	142
Flera gånger per vecka	2	9	2	4	2	49
Totalt.	100	603	101	241	100	3093
Summering / vanliga mått (procent):						
Någon gång/år el oftare	51		55		51	
Någon gång/ kvartal el oftare	26		29		27	
Någon gång/månad el oftare	19	(603)	22	(241)	20	(3093)

Av tabell 2 framgår att Stockholmsregionen för år 2012 uppvisar en andel biblioteksbesökare som ligger mycket nära värdet för riket som helhet. Felmarginalen för riket är knappt två procent. För enbart Stockholms kommun ligger andelen besökare 2012 en aning högre, men antalet svarande i kommunen innebär en högre felmarginal och skillnaden ligger inom denna (se appendix). Huvudintrycket är således att Stockholm ligger nära riksgenomsnittet när vi frågar allmänheten om biblioteksbesök under det senaste året, trots att befolkningsstruktur och inkomstförhållanden skiljer sig från övriga Sverige så att snarast fler besök kunde förväntas. Å andra sidan är bibliotekstätheten mätt per invånare lägre. Däremot torde det finnas stora skillnader mellan olika grupper och mellan olika delar av staden och regionen.

Detta resultat skall nedan undersökas närmare, dels genom att se på olika geografiska indelningar, dels genom att se på flera olika flerårsperioder och utvecklingen över tid. För att få ett större dataunderlag och för att belysa skillnader mellan olika grupper slås flera år samman i vissa figurer och tabeller.

Figur 4 Biblioteksbesök i Stockholms län över tid. Totalt samt män och kvinnor
Biblioteksbesök någon gång per kvartal eller oftare jämfört med övriga län i landet. Procent, treårsmedelvärden 1995-2012

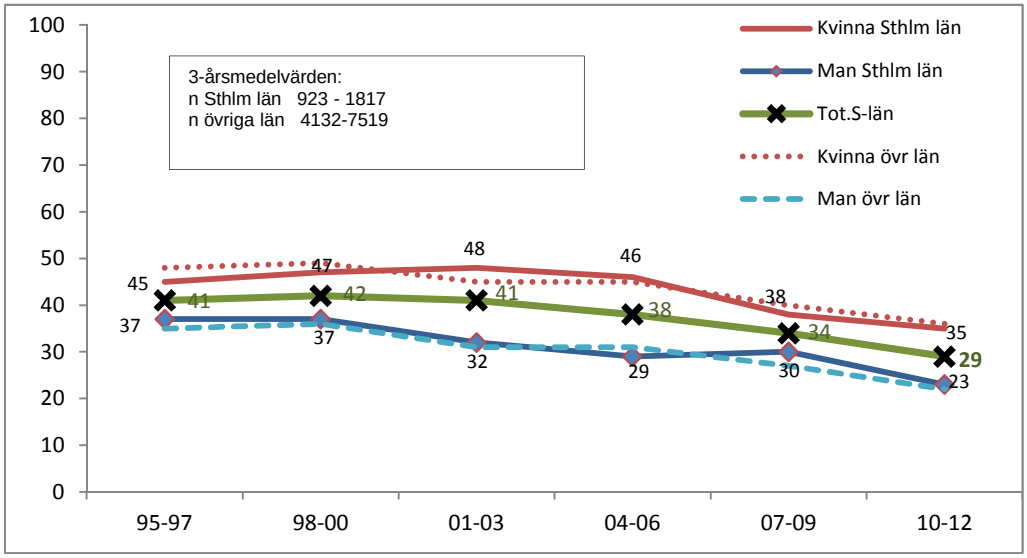

Källa: Den nationella SOM-undersökningen respektive år

Biblioteksbesöken har minskat något trendmässigt under en längre tidsperiod. Detta gäller nationellt, liksom i Stockholmsregionen och för Stockholms kommun. Av figur 4 och figur 5 framgår att tendensen gäller både kvinnor och män, men den högre andelen kvinnor som besöker biblioteket regelbundet kvarstår över tid. Skillnaden mellan män och kvinnor är här lika stor i Stockholm som i riket i övrigt och andelen som besöker bibliotek är också här ungefär lika stor som riket i övrigt. Detta antyder samtidigt att många icke-användare av bibliotek valt att inte svara på undersökningen, varför användningsnivån kan vara något överskattad. Mot bakgrund av den högre utbildningsnivån i Stockholm borde dock andelen biblioteksbesökare ligga högre än i riket i genomsnitt, eftersom det finns ett starkt samband mellan utbildning, bokläsning och biblioteksbesök för landet som helhet. Å andra sidan är sannolikt tillgången på inköpsställen för litteratur bättre och resurserna för egna köp större i Stockholms stad och region jämfört med hela landet.

Medan utlån av tryckt skön- och facklitteratur under ett flertal år minskat något har ”besök” via Internet och lån av e-böcker och ljudböcker ökat starkt de senaste åren. Detta kompenserar något för den minskande andelen besökare men inte helt. Fortfarande är den totala utlåningen mycket omfattande och uppgick i hela landet till ca 67 miljoner utlån. Likaså är biblioteksbesöken mycket frekventa och omfattar fler än för flertalet andra kultur- och fritidsaktiviteter. En faktor som komplicerar om man jämför med bibliotekens egen statistik är att antalet obemannade utlåningsställen där besöksstatistik inte förs under

de senaste 3 åren ökat med totalt nära 30 procent. På frågan om biblioteksbesök i SOM-undersökningen ligger nivån 2013 ungefär lika som året innan, vilket antyder att den minskande trend vi tidigare sett nu börjar avta.

Figur 5 Biblioteksbesök i Stockholms kommun varje kvartal eller oftare. Totalt samt män och kvinnor. Procent för treårsintervall 1995-2012 samt 2012 och 2013 separat.

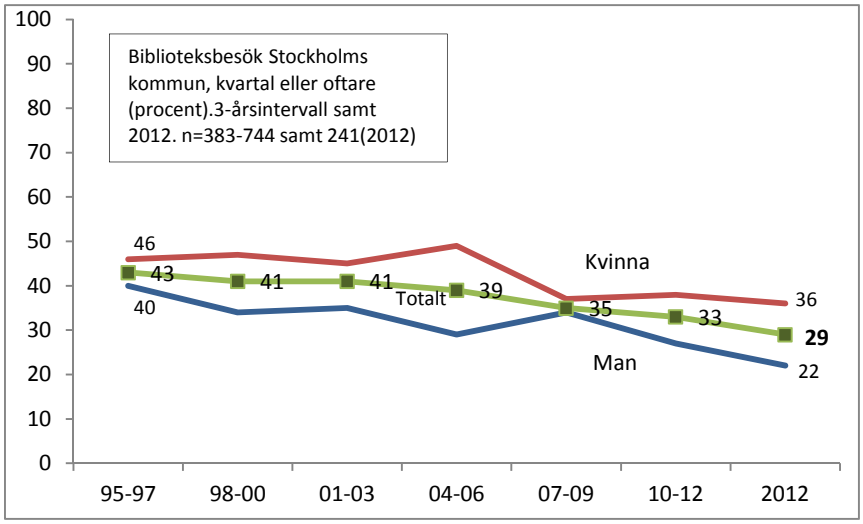

Källa: Den nationella SOM-undersökningen respektive år. Ojämnheter i kurvan sammanhänger med det mindre antalet svarande i Stockholms stad jämfört med länet.

Biblioteksvanorna varierar inte bara mellan män och kvinnor, utan också efter utbildning, ålder, hushållstyp mm. Genom att slå ihop flera år till en datamängd kan man kombinera flera sådana aspekter. Vi kan då tydligare se vilka grupper som besöker bibliotek och vilka som inte gör det i samma utsträckning. I nedanstående tabell visas utbildning och kön tillsammans för Stockholms stad/kommun, länet och riket. Det visar sig att skillnaderna mellan dessa olika geografiska områden här är måttliga, men stora mellan dessa olika grupper (Tabell 3).

Tabell 3 Biblioteksbesök kvartal eller oftare 2006-2012 i Stockholms län, stad och riket efter kön och utbildning. Procent

	Stockholms län		Stockholms stad		Riket	
Kön:	Kvinna	Man	Kvinna	Man	Kvinna	Man
Utbildning:						
-Låg/medel	27	23	30	27	30	20
n	908	865	295	280	5548	5657
-Hög	44	31	44	32	51	36
n	897	677	418	341	3474	2440

Källa: Den nationella SOM-undersökningen respektive år.

Det framgår av tabell 3 att andelen biblioteksbesökare, särskilt bland högutbildade kvinnor genomgående är hög, men andelen biblioteksbesökare bland högutbildade

kvinnor är samtidigt något lägre i Stockholmsområdet än i riket som helhet. Skillnaden mellan män och kvinnor, som är återkommande och till stor del hänger samman med att kvinnor läser mer skönlitteratur och oftare lånar barnböcker, är något mindre i gruppen låg- och medelutbildade i Stockholmsområdet jämfört med riket som helhet medan könsskillnaden för högutbildade är ungefär lika stor. Män med låg/medel-utbildning besöker bibliotek mer sällan i samtliga dessa områden, men andelen biblioteksbesökare i den kategorin ligger något högre i Stockholm än i riket i genomsnitt. En hypotes är att även om andelen som köper böcker generellt är högre i Stockholm så verkar låg- och medelutbildades något lägre lön för färre köp och ökat beroende av biblioteken.

Denna hypotes kan belysas med nya data från 2013 års undersökning. Det visar sig att andelen som köpt bok de senaste 12 månaderna är ca 88 procent i Stockholms kommun, jämfört med 77 procent i övriga kommuner och 78 procent för riket som helhet. Andelen som köpt bok det senaste kvartalet eller oftare är 57 procent i Stockholm stad (n=264)och endast 37 procent i övriga svenska kommuner (n=3104) samt för riket 39 procent (n=3368). Högre medelinkomst och ett större och mer tillgängligt utbud av böcker för försäljning i storstadsområdet kan sammanhänga med detta. En större andel köp av böcker förklarar att bokläsningen är högre än man kan förvänta av enbart biblioteks-besöken. I tabell 4 visas biblioteksbesöken för det senaste året och kan för utbildning och kön jämföras med tabell 3. Biblioteksbesöken ligger i båda dessa tabeller i nivå med övriga landet, men för högutbildade klart lägre. Det bör noteras att exakta punkt-skattningar av biblioteksbesöken inte ges här. Medan vi i frågeundersökningar kan överskatta biblioteksbesöken något finns samtidigt risk att de underskattas i bibliotheksstatistiken då antalet obemannade utlåningsställen kraftigt ökat de senaste åren. Frågor om besök kompliceras ytterligare av att allt fler besöker biblioteken via Internet, vilket minskar behovet av fysiska besök.

Tabell 4 Biblioteksbesök varje kvartal eller oftare 2013 i Stockholms kommun, län och riket (procent)

	Sthlm län		Sthlm kommun		Riket	
	Procent	antal	Procent	antal	Procent	antal
Totalt	32	1023	31	407	31	5011
Utbildning:						
-Låg/medel	28	613	29	212	26	3479
-Hög	39	403	34	195	44	1469
Kön:						
-Kvinnor	37	546	38	219	37	
-Män	27	477	23	188	23	
Ålder:						
-16-29 år	40	161	42	69	38	744
-30-49 år	35	353	36	151	34	1465
-50-64 år	23	257	20	108	26	1406
-65-85 år	33	252	29	79	30	1396

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013

Bokläsning

Läsvanorna är av naturliga skäl en viktig faktor för biblioteksbesök, även om det finns flera andra anledningar att besöka bibliotek såsom olika kulturarrangemang, sagostunder, möten, studier, arbete, användning av Internet mm (jmf biblioteksstatistik över olika arrangemang i folkbibliotek).

Tabell 5 Läst bok senaste någon gång/ månad eller oftare. Procent Medelvärden för perioden 2006-2012 efter ålder och utbildning.

	Stockholms län	Stockholms stad	Riket
Ålder:			
16-29 år	63	70	54
30-49 år	65	70	56
50-64 år	68	73	57
65 år—	65	68	56
Totalt	65	70	56
n	4893	1959	24953
Utbildning:			
Låg/medel utbildning	56	61	48
Hög utbildning	77	78	73
Totalt	66	71	56
n	4852	1941	24653

Källa: Den nationella SOM-undersökningen resp. år.

Av Tabell 5 framgår att andelen som regelbundet läser böcker är högst i Stockholms stad, men även Stockholms län ligger betydligt över riksgenomsnittet. Detta gäller samtliga åldersgrupper och såväl låg/medelutbildade som högutbildade även om skillnaden bland högutbildade är betydligt mindre än för övriga jämförelsegrupper. I bilaga återges även motsvarande data för tidigare flerårsperioder, vilket visar liknande skillnader mellan samma områden.

Hur skiljer sig biblioteks- och läsvanor mellan olika typer av områden? Här finns bland annat en indelning i olika grad av befolkningstäthet där man bor, från ren landsbygd till storstadsområde. Detta redovisas här för stockholmsregionen (där boende i Stockholms stad här ingår i storstadsgruppen). Uppdelningen bygger på en sammanslagning av data för perioden 2006-2012 (Tabell 6).

Tabell 6 Biblioteksbesök och bokläsning efter boendeområde storstad-glesbygd

	Sthlm län		Övriga län		Totalt(riket)	
	Läst bok	Bibl.besök	Läst bok	Bibl.besök	Läst bok	Bibl.besök
Storstad	70	34	63	36	67	35
Stad/större tätort	63	30	57	35	58	34
Mindre tätort	57	31	51	30	51	30
Ren landsbygd	62	23	48	25	48	24
n	4862	3360	19824	13804	24686	17164

Kommentar: Andel som läst bok någon gång per månad eller oftare resp. besökt bibliotek någon gång per kvartal eller oftare i Stockholms län, övriga län och riket. Procent.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2006-2012. Sammanslagna data.

Den tidigare noterade skillnaden i bokläsning kvarstår här, men visar också på variationer efter hur det lokala boendeområdet ser ut oavsett region. Bokläsningen i Stockholmsregionen är högre än i riket i övrigt, men den största skillnaden är mellan landsbygdsområden i Stockholms län och övriga län. Innebörden av ordet landsbygd än rimligen väsentligt annorlunda om man bor i Stockholmsregionen eller om man bor i till exempel Norrlands inland. När det gäller biblioteksbesöken är skillnaderna mycket små. Möjligen ligger boende i Stockholms län utom storstadsområdet något lägre än motsvarande i övriga län.

Vi kan här lägga till en analys av det senaste årets läsning av skönlitteratur uppdelat på olika grupper (Tabell 7). Den visar mycket stora skillnader mellan män och kvinnor och mellan personer med olika utbildning. Det bör noteras att antalet svarande här, främst för Stockholms kommun är så få att resultatet bör tolkas med försiktighet, men tendensen att Stockholm ligger högre än riket för flertalet åldersgrupper är samma som vi tidigare noterat. Åldersgruppen 16-29 ligger för riket något lägre än övriga medan gruppen 50-64 har den högsta andelen läsare i alla tre av våra jämförelseområden.

Tabell 7 Läst skönlitteratur någon gång per månad eller oftare 2013. Procent

	Sthlm län		**Sthlm kommun**		**Riket**	
	Procent	antal	Procent	antal	Procent	antal
Totalt:	55	313	54	129	46	1586
Utbildning:						
-Låg/medel	46	189	43	70	39	1108
-Hög	70	124	68	59	65	456
Kön:						
Kvinnor	64	172	64	67	57	818
-Män	44	143	44	62	34	766
Ålder:						
-16-29 år	52	42	50	14	41	229
-30-49 år	57	105	46	48	47	484
-50-64 år	59	88	69	39	51	451
-65-85 årK	49	80	50	28	43	421

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013

I följande diagram sammanfattas jämförelsen för läsning mellan Stockholms län och landet som helhet uppdelat på utbildning, kön och ålder (Figur 6). Det framgår då tydligare att läsningen i Stockholmsregionen ligger över genomsnittet för landet i samtliga dessa grupper.

Figur 6 Andel som läst skönlitteratur någon gång per månad eller oftare. Stockholms län och riket som helhet. Procent

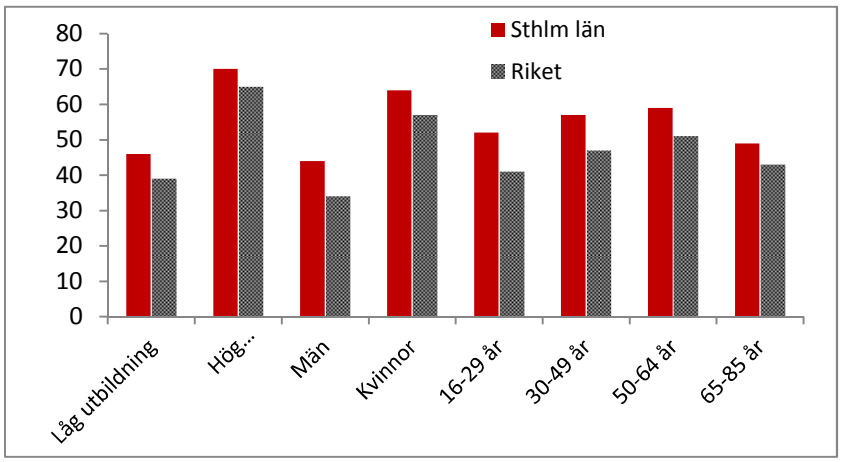

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

Flertalet anser bibliotekens service vara ”ganska bra” eller ”mycket bra”

Biblioteksservice mäts sedan ett antal år genom en fråga om vad man anser om biblioteksservicen i den egna kommunen. Svarsalternativen är Mycket nöjd, Ganska nöjd, Varken nöjd eller missnöjd, Ganska missnöjd, Mycket missnöjd. Dessutom finns en svarsruta: ”ingen uppfattning”, vilket i huvudsak de som inte besökt bibliotek använder. Frågan ingår som en del i en fråga där olika typer av samhällsservice bedöms.

I riket (2012) var 57 procent av samtliga svarande nöjda och endast 2 procent missnöjda. Exklusive dem som svarade att de saknar uppfattning var hela 77 procent mycket eller ganska nöjda. Frågan om service finns också som en separat fråga i anslutning till andra frågor om biblioteksvanor (där nöjd respektive missnöjd i svarsalternativen ersatts av bra respektive dålig). Andelen som bedömer biblioteksservicen som ”bra” i den egna kommunen var här 51 procent av samtliga och hela 85 procent om man exkluderar dem som angett att de saknar uppfattning. Biblioteksbesökare ger således tillgången till biblioteksservice mycket högt betyg. I jämförelse med andra former av samhällsservice hör biblioteksservice till dem som får mest positiva bedömningar, ofta i topp tillsammans med sjukvård. Ett annat återkommande resultat är att bara någon eller några enstaka procent använder svarsalternativen ”missnöjd” eller ”dålig”. Detta är väsentligt färre än för andra former av samhällsservice. Detta gäller såväl nationellt som i Stockholms kommun och Stockholms län. Däremot ökar andelen som inte har någon uppfattning över tid på motsvarande sätt som andelen icke-användare av bibliotek ökat över tid.

Tabell 8 Biblioteksservice 1989-2012 i Stockholms län, -stad och riket.
Andel som svarat ”Mycket nöjd ”eller ”Ganska nöjd”. Procent

Treårsperioder	Stockholms län		Stockholms kommun		Riket	
1989-91	77	517	78	215	77	2669
1992-94	72	852	78	347	77	4766
1995-97	73	556	75	223	79	3116
1998-00	73	1048	69	429	77	6159
2001-03	71	785	72	322	75	4460
2004-06	74	727	73	267	75	4054
2007-09	78	492	78	207	75	2660
2010-12	75	708	72	296	75	3631

(n=31505)

Källa: Den nationella SOM-undersökningen resp. år.

Tabell 8, som bygger på en delfråga om olika former av samhällsservice, uppvisar en hög andel som svarat att de är nöjda med biblioteksservicen i den kommun där de bor. Dock svarar drygt 20 procent ”varken nöjd/eller missnöjd” och resterande, ca 3 procent totalt, att de är missnöjda. Skillnaderna mellan Stockholms kommun, Stockholms län och riket är genomgående mycket små och förändringarna över tid är också små. Möjligen kan man se att nivån under 2000-talet är ett par procentenheter lägre än under 1990-talet, vilket torde sammanhänga med en succesiv minskning i biblioteksbesök och utlåning av böcker, eftersom servicebedömningen är högre ju oftare man besöker bibliotek.

Uppfattningar om service har ju också mätts med en separat alternativ fråga med svarsalternativen ”mycket bra” och ”ganska bra”. Om vi använder denna blir resultatet likartat, men med ytterligare en något högre andel positiva. Den frågan saknas dock för ett par år i perioden.

I tabell 9 återges resultat för samtliga år av den separata frågan om service som ställts (exklusive dem som markerat att de saknar uppfattning). Observera att för Stockholms kommun är antalet svarande litet de senaste åren med förhöjd osäkerhet för enskilda år. Stockholms län ligger mycket nära, men snarare under än över riket som helhet. Under 2000-talet är skillnaderna så små att de ligger inom felmarginalen för enstaka år. Om man ser till perioden som helhet kan det dock skilja en eller ett par procentenheter (Tabell 9).

Tabell 9 Andel som bedömt servicen som ”Mycket bra” eller ”Ganska bra”
Perioden 1989-2012. Procent.

Undersökningsår	Stockholms län		Stockholms kommun		Riket	
	%	n	%	n	%	n
1998	76	215	71	88	80	1302
1999	78	282	78	111	82	1459
2000	84	268	76	93	84	1489
2001	83	264	81	97	86	1484
2002	89	200	90	77	89	1190
2003	80	244	83	96	84	1302
2004	82	219	77	84	85	1178
2005	86	207	88	97	87	1225
2006	88	201	85	75	89	1141
2009	84	218	*80*	*78*	86	1073
2010	83	164	*92*	*62*	86	949
2011	84	177	*84*	*75*	88	924
2012	87	157	(*94*)	*66*	85	939

Totalt antal n=15655
Anm.: Frågan ställdes ej 2007 och 2008. Perioden 2009-2012 är medelvärdet för Sthlm kommun 87 procent, dvs ganska helt i linje med regionen och riket.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen resp år.

Förtroendet för biblioteken

Biblioteken åtnjuter ett högt förtroende från allmänheten. På en fråga om hur stort förtroende för det sätt på vilket olika institutioner sköter sitt arbete ligger biblioteken oftast bland de främsta i de årliga mätningarna, något vi också såg i servicebedömningen. I SOM-undersökningen 2012 ingick ett 30-tal olika institutionen och grupper, där biblioteken ligger klart i topp med 74 procent som anger att de har ett mycket högt eller ganska högt förtroende för biblioteken. Detta är då mätt exklusive de som angett att de saknar uppfattning.

Till skillnad från servicefrågan är det färre som saknar uppfattning om förtroendet. Även om dessa inkluderas hamnar biblioteken högt i en total rangordning, beroende på att endast några få uppger att de har litet förtroende, på motsvarande sätt som extremt få tycker bibliotekens service är dålig. Ett diagram där förtroendet för olika institutioner rangordnas för landet som helhet återfinns i bilaga 4.

Både service- och förtroendebedömningarna varierar dock väsentligt med biblioteks-användningen. För bägge dessa mätningar gäller att ju oftare man besöker biblioteket, desto högre andel är positiva. Eftersom kvinnor besöker bibliotek oftare än män och oftare läser böcker, framförallt skönlitteratur, är också andelen kvinnor med högt förtroende högre, men skillnaderna i förtroendebedömning är mindre än de faktiska skillnaderna mellan män och kvinnor när det gäller besök och bokläsning (Tabell 10).

Tabell 10 Andel med högt förtroende för biblioteken i Stockholms kommun, Stockholms län och riket efter kön.
(Utan respektive med alternativet ”ingen uppfattning”) Procent

	Stockholms kommun		Stockholms län		Riket	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män (total)
Högt förtroende (5 svarsalternativ)	82	71	78	68	78	69
n	61	59	143	128	740	662 (1402)
Högt förtroende inkl ingen uppfattn (6 svarsalternativ)	71	65	68	61	70	60
n	70	65	164	142	829	760 (1589)

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2012

Avslutande kommentarer

De redovisade resultaten ovan och i tabellbilaga är baserade på riksrepresentativa SOM-undersökningar. Detta ger en bild av att biblioteken i Stockholmsregionen är uppskattade på samma, eller högre nivå jämfört med övriga landet framförallt av dess användare. Trots att antalet svarande är färre när man studerar mindre geografiska enheter visar analysen att man genom jämförelser, trendstudier och sammanslagningar till perioder om flera år kan belysa olika frågor ganska väl. Frågebaserade undersökningar drabbas dock regelmässigt av ett ganska stort bortfall och bör ses som ett komplement till bibliotek-statistik och andra källor som tillsammans ger en bättre bild av bibliotekens användare.

Biblioteksanvändningen stiger med utbildningsnivå och den något högre utbildningsnivån i Stockholmsregionen bland de svarande i jämförelse med resten av landet skulle kunna innebära att också biblioteksbesöken låg något högre än för landet i övrigt, men så är alltså inte fallet. Det bör därför finnas förutsättningar att ytterligare stärka och utveckla biblioteksverksamheten. Å andra sidan är utbudet av litteratur större i Stockholmsområdet och köpkraften högre, varför man också här funnit att andelen som köpt böcker under det senaste året ligger tydligt över riket som helhet. Det skiljer sig dock mellan olika grupper så att högutbildade köper böcker mer och besöker biblioteket något mindre medan låg- och medelutbildade köper mindre litteratur och till och med i högre grad än i övriga landet använder biblioteken.

Likheterna är stora mellan kommun, län och riket, men Stockholmsregionen och framförallt Stockholms kommun avviker ändå något från riket i stort. Skillnaderna kan bl a antas sammanhänga med högre utbildningsnivå i genomsnitt i Stockholm. De trender som kan skönjas är att synen på service och förtroende för biblioteken är ganska stabil, trots en viss minskning i biblioteksbesöken över tid.

Skillnaderna i bokläsning mellan Stockholms region och kommun jämfört med landet som helhet är tydliga. Andelen som läser böcker varje månad eller oftare är väsentligt högre i Stockholmsregionen, vilket aktualiserar fortsatta studier av bokanskaffning t ex via egna inköp. Som visats ovan finns sådana data om detta för vissa år i SOM-undersökningarna. Den stora andelen högutbildade aktualiserar frågor om strategisk utveckling av bibliotekstjänster då olika grupper kan ha ganska olika behov och attraheras av olika tjänster.

De välkända skillnaderna mellan kvinnor och män när det gäller bokläsning och biblioteksbesök återfinns även i Stockholmsregionen på ett liknande sätt som för landet i övrigt. Även här kan man fråga sig hur detta återspeglar olikheter i behoven och hur man kan nå dem som inte väl känner till bibliotekens tjänster.

Litteratur och referenser

Höglund, L., & Wahlström, E. (2008). Biblioteken - kontinuitet eller nya trender? In S. Holmberg & L. Weibull (Eds.), *Skilda världar. Trettioåtta kapitel om politik, medier och samhälle* (pp. 269-284). Göteborg: Göteborgs universitet, SOM-institutet. Göteborgs universitet.

Höglund, L., & Wahlström, E. (2009). Bibliotekens tjänster idag och i morgon? In S. Holmberg & L. Weibull (Eds.), *Svensk höst. Trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle. SOM-rapport nr 46* (pp. 165-181). Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Höglund, L., & Wahlström, E. (2009). *Användningen och attityderna. En rapport om allmänhetens användning av och syn på folkbibliotek baserad på SOM-undersökningen 2007*, Stockholm: Svensk Biblioteksförening.

Höglund, L (2010). Bibliotek och demokratiska möten. I: Holmberg & L. Weibull (Eds.), *Nordiskt Ljus, SOM-rapport nr 50* (pp 341-356). Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Höglund, L.,& Wahlström, E (2011). Bibliotek och läsande. Mellan digitala och fysiska media. I: Holmberg, S & Weibull, L (Eds.), *Lycksalighetens ö. SOM-rapport nr 52 (pp 299-314.* Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Gustafsson, N & Höglund, L (2011). Sociala medier och politiskt engagemang. I: Holmberg S& Weibull, L (Eds.), *Lycksalighetens ö. SOM-rapport nr 52 (pp 511-524).* Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Höglund, L (2012). Bokläsning i skiftet mellan traditionella och digitala media. I: *Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi, Red Ulla Carlsson och Jenny Johannisson (SOU 2012:10).* Kulturdepartementet: Litteraturutredningen (Ku 2011:04), pp 45-93.

Höglund, L (2011). Bibliotek, sociala medier och social delaktighet. I: Weibull, L, Oscarsson H, Bergström, A (red.) *I framtidens skugga. SOM-rapport nr 56, (pp 321-334)* Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Bergström, A & Höglund, L (2013). Tidiga läsare av e-böcker. I: Weibull, L, Oscarsson, H , Bergström, A (red) *Vägskäl. SOM-rapport nr 59, (pp357-368).* Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Höglund, L (2013). Biblioteksvanor och attityder. I: Weibull, L, Oscarsson, H , Bergström, A (red) *Vägskäl. SOM-rapport nr 59, (pp345-356).* Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Unesco Public Library Manifesto
http://www.unesco.org/webworld/libramanif/libraman.htm

BILAGA 1

Kommuner i Stockholms län:

Biblioteksbesök 1989-2000 respektive 2001-2012. Procent och antal svar (n)

Besökt bibliotek någon gång/ kvartal el oftare (procent och antal svar (n)

		1989-2000	n	2001-2012	n	89-2012	n
Upplands-Väsby		37	60	32	103	34	163
Vallentuna		41	29	41	76	41	105
Österåker		50	54	34	121	39	175
Värmdö		32	37	24	98	26	135
Järfälla		49	98	38	163	42	261
Ekerö		49	43	33	78	39	121
Huddinge		37	108	27	229	30	337
Botkyrka		41	93	35	213	37	306
Salem	*	42	26	28	40	33	66
Haninge		39	110	32	201	35	311
Tyresö		46	63	40	126	42	189
Upplands-Bro	*	45	29	37	60	39	89
Nykvarn	*	100	2	23	26	29	28
Täby		39	105	36	173	37	278
Danderyd		32	50	43	93	39	143
Sollentuna		36	103	33	189	34	292
Stockholm		42	1124	36	2139	38	3283
Södertälje		39	129	32	225	35	354
Nacka		46	113	37	223	40	336
Sundbyberg		44	46	27	103	32	149
Solna		43	77	31	185	34	262
Lidingö		49	68	44	115	46	183
Vaxholm	*	58	12	23	30	33	42
Norrtälje		38	92	27	168	31	260
Sigtuna		34	53	37	98	36	151
Nynäshamn	*	42	38	30	81	34	119
Övriga i Sverige		*42*	*12389*	*34*	*22553*	*37*	*34942*

*= särskilt få svarande. Observera att antalet svar i många kommuner är så få att jämförelser mellan enskilda kommuner är svåra att göra.

(Totalt antal svarande i materialet: 43198 resp. 31646)

Källa: De nationella SOM-undersökningarna resp år/ period

BILAGA 2

Kommuner i Stockholms län:

Biblioteksservice i kommunen 1989-2000 respektive 2001-2012

Andel som svarat mycket bra eller ganska bra (procent)

	Bra biblioteksservice (1-5, exkl ingen uppfattning)					
	1989-2000	**n**	**2001-2012**	**n**	**89-2012**	**n**
Upplands-Väsby	84	73	65	40	77	113
Vallentuna	85	34	72	32	79	66
Österåker	77	57	75	67	76	124
Värmdö	81	37	85	54	84	91
Järfälla	77	108	82	103	79	211
Ekerö	67	43	77	44	72	87
Huddinge	72	120	70	98	71	218
Botkyrka	71	114	74	113	72	227
Salem	57	28	79	19	66	47
Haninge	59	123	75	115	67	238
Tyresö	80	78	75	71	77	149
Upplands-Bro	77	30	74	31	75	61
Nykvarn	100	2	80	10	83	12
Täby	86	104	72	93	79	197
Danderyd	81	59	89	36	84	95
Sollentuna	68	96	83	86	75	182
Stockholm	**72**	**1214**	**73**	**1092**	**73**	**2306**
Södertälje	72	130	66	114	69	244
Nacka	75	117	72	147	74	264
Sundbyberg	75	47	69	35	72	82
Solna	75	81	75	89	75	170
Lidingö	81	87	87	55	83	142
Vaxholm	64	11	92	12	78	23
Norrtälje	71	89	64	70	68	159
Sigtuna	72	54	76	54	74	108
Nynäshamn	78	37	69	32	74	69
Övriga i Sverige	*78*	*13719*	*75*	*12093*	*77*	*25812*

*= särskilt få svarande. Observera att antalet svar i många kommuner är så få att jämförelser mellan enskilda kommuner är svåra att göra.

(Totalt antal svarande i materialet: 43198 resp. 31646)

Källa: De nationella SOM-undersökningarna resp år/ period

BILAGA 3

Bokläsning någon gång per månad eller oftare 1988-2012 i flerårsperioder. Stockholms län, Stockholms kommun och riket. Procent

	Stockholms län	Stockholms kommun	Riket (Total)	
1988-1993:				
16-29 år	62	67	54	
30-49 år	59	66	50	
50-64 år	64	65	48	
65 år—	57	65	51	
Totalt	60	66	51	
n	1751	723	9528	
Låg/medel utbildning	54	60	46	
Hög utbildning	75	77	72	(51)
n	1740	717		9486
1994-1999				
16-29 år	51	60	48	
30-49 år	55	58	48	
50-64 år	62	65	49	
65 år—	69	72	54	
Totalt	58	62	49	
n	2441	1028	13308	
Låg/medel utbildning	51	56	43	
Hög utbildning	71	71	66	(49)
n	2434	1022		13212
2000-2005				
16-29 år	64	72	58	
30-49 år	67	71	57	
50-64 år	66	72	57	
65 år—	69	73	56	
Totalt	58	72	57	
n	3772	1521	20186	
Låg/medel utbildning	59	63	50	
Hög utbildning	79	82	74	(57)
n	3758	1511		20115
2006-2012				
16-29 år	63	70	54	
30-49 år	65	70	56	
50-64 år	68	73	57	
65 år—	65	68	56	
Totalt	65	70	56	
n	4893	1959	24953	
Låg/medel utbildning	56	61	48	
Hög utbildning	77	78	73	(56)
n	4852	1941		24653

BILAGA 4

Förtroende för olika institutioner och grupper 2012.

Andel som uppger mycket eller ganska stort förtroende

(exkl dem som saknar uppfattning, vilket ingår som svarsalternativ endast för vissa institutioner)

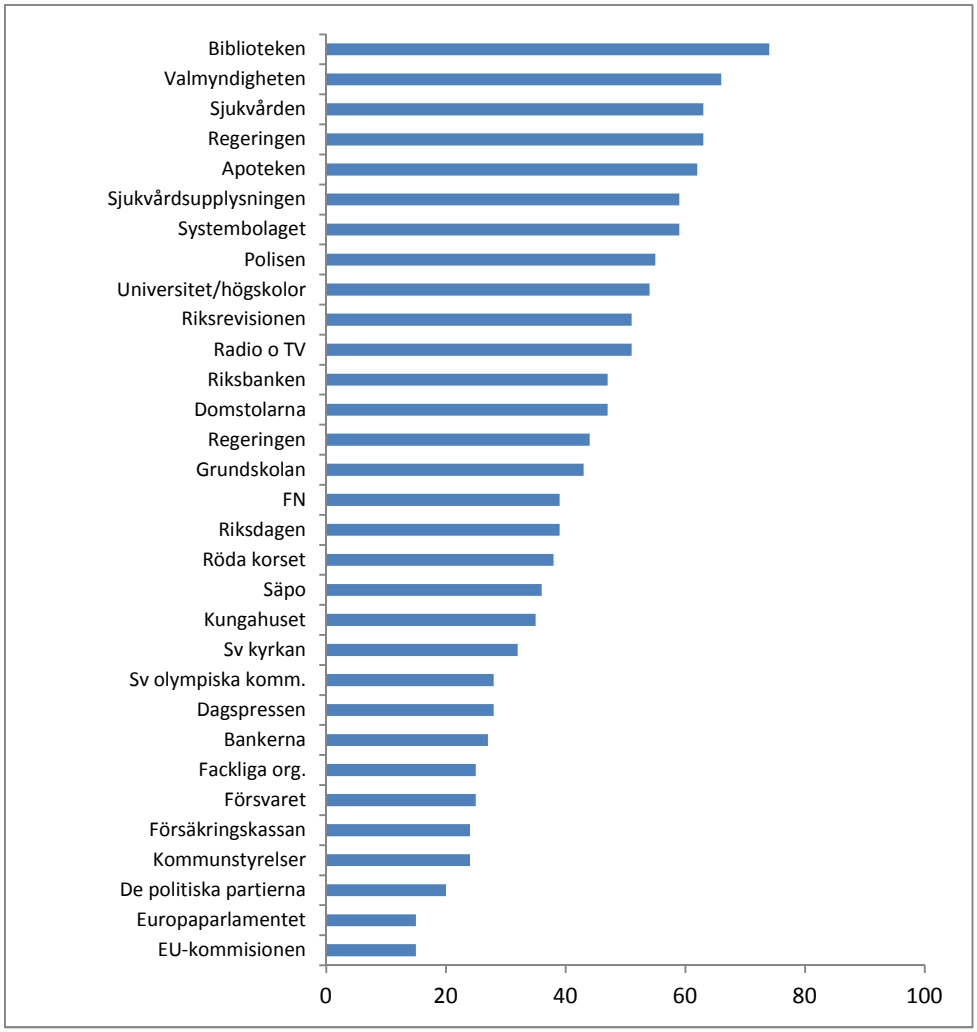

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2012